

Megemlékezés Dugonics Andrásról, Szeged jeles szülöttjéről születésének 280. évfordulóján

„Megérdemli ez a Dugonics, hogy jó szívvel legyen hozzá a szegedi ember. Először azért, mert Juhász Gyula előtt ő volt az egyetlen nagy magyar író, aki Szegeden született. Másodszor azért, mert minden írása tele van szegedi ízzel, színnel ...” (Móra Ferenc)

Valóban, születése után 280 évvel is megérdemli Dugonics András, hogy a szegedi emberek, de nemcsak a szegediek jó szívvel legyenek hozzá, megemlékezzenek róla születésének évfordulója alkalmából.

Dugonics András 1740. október 18-án született abban a házban, amely a mai Dugonics és Osztróvszky utca sarkán állt. Dugonics életrajzi adatainak pontos, időrendi sorolása helyett, térjünk ki most csak öt olyan mozzanatra életéből és tevékenységéből, amelyek miatt újabb 280 év elteltével is emlékezni fognak rá az utódok.

1. Dugonics a tanár, kegyesrendi szerzetes pap

Dugonics 45 évig tanított. Először a rend különböző iskoláiban, többek között, Vácott, Medgyesen, Nyitrán, majd a nagyszombati egyetemen, később az egyetem áttelepülése után, Budán, majd Pesten, ahol az egyetem rektora volt 20 évig. Bár szívének a magyar nyelvi tanszéken való oktatás volt a vágya, elsősorban mennyiségtant, mértant és építészettant tanított. Szegeden ő oktatott először filozófiát, de tanári munkájában az irodalom is helyet kapott iskoladrámák szerkesztése, versek gyűjtése, illetve fordítások révén. Dugonics rendkívül sokoldalú tanár volt. Szeged már akkor, Dugonics életében büszke volt sikeres egyetemi tanárára.

2. Dugonics a nyelvújító, szaknyelv-létrehozó és tankönyvíró

Dugonics korában még a latin volt az ország hivatalos nyelve és a tudomány nyelve, majd II. József nyelvrendelete után a német. A magyart csak hétköznapi használatra tartották alkalmasnak. Dugonics ezzel nem értett egyet, az irodalmi és köznyelv alapjául a népnyelvet javasolta, összhangban kora európai nyelvészeti gondolkodásával. Sőt a magyart a tudomány művelése számára is megfelelőnek vélte: „Nincs a világon semmi, a mit magyarul ki-ne-lehessen mondani, csak ésszel, és tudománnyal forgolódgyon az ember.” (Jeles történetek II., Pest, 1795. 101. o.) Nyelvújító törekvései során a köznyelvbe népnyelvi szavakat javasolt, képzés útján új szavakat alkotott, kerülte az idegen szavak használatát. (Az ő szellemében a róla való emlékezésben én is kerülöm az idegen nyelvi kifejezéseket.) Dugonics alkotta meg a számtan és a mértan magyar szaknyelvét *A tudákosságok két könyvök* (1784) című munkájában.

Számos szakszót hozott létre, például *állomány*, *derékszög*, *egyenlet*, *gömb*, *hasáb*, *köb*, *kör*, *szög*, *tétel*, *csúcs*, *hasáb*. Kazinczy évekkel a munka megjelenése után is a tankönyvírás mintájaként emlegette Dugonics e művét.

3. Dugonics a finnugor nyelvrokonság híve

Dugonics bár nem volt összehasonlító-történeti nyelvész, a finnugor nyelvrokonság híve volt. Tudós emberként a tudományos bizonyítékoknak, a pontos hangmegfeleléseknek, grammatikai egyezéseknek hitt, amelyeket barátjától, a magyar nyelv finnugor rokonságát bizonyító Sajnovics Jánostól első kézből hallhatott, illetve Sajnovics *Demonstratio Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse* (1770–72) c. munkájában olvashatott. *Etelka* című regényében Dugonics megingatta a török–magyar rokonság gondolatát. Kortársai egy része örültségnek tartotta a finnugor rokonságot és egyesek lehazaárulózták emiatt Dugonicsot, ő azonban állta a vitát.

4. Dugonics a közmondásgyűjtő

A Magyar példa beszédek és jeles mondások (1820) című monumentális műve szólás- és közmondásgyűjtemény, negyven év munkájának eredménye: 10 182 közmondást és szólást tartalmaz. A könyv 1818-ban bekövetkezett halála után jelent meg.

5. Dugonics a művész: író, fordító, költő

Dugonics számos irodalmi műfajban kipróbálta magát. Eposz-átdolgozásokkal kezdte pályafutását, majd megalkotta az első magyar regényt 1788-ban, az imént említett *Etelkát*, amely a szegedi nyelvjárásban íródott. Átdolgozott fordításokat közölt, színműveket írt magyar nyelven, de latin költői munkásságát is ismerték.

Mit tanulhatunk Dugonicstól az életéből, munkásságából kiemelt öt mozzanat alapján? Legyünk sokoldalú, nyitott gondolkodású emberek, támaszkodjunk a tudományos bizonyítékokra, akár vitákat is vállalva az áltudományos nézetek ellen, becsüljük meg a változataiban élő nyelvünket és váljunk érzékenyék az irodalom és tágabban fogalmazva a művészetek iránt. Ha mindezeket megvalósítjuk, akkor Dugonics András szellemiségének méltó örökösei leszünk.

Szeged, 2020. október 18.

Németh T. Enikő